

אורות השבוע

ב' כסלו תשס"ז

תולדות

גליון תורני
היוצא לאור ע"י
כולל זכרון שניאור

אור הלכה

בענין ותן טל ומטר

הרב משה מרדכי רוקח

חייב בתשלומים במעריב. דאף שאינו שואל טל ומטר במעריב, מ"מ מחוייב בתשלומים, שהרי תפילה הראשונה שהתפלל בלא שאלת טל ומטר לא היה תפילה כראוי. והוי כמי שלא התפלל דצריך להשלים התפילה שחיסר.

והנה, לדינא, איתא בשו"ע (סי' ק"ח סעיף י"א) דמי ששכח יעו"י במנחה וכו' (ובלילה כבר אינו ר"ח) יתפלל תשלומים במעריב בתורת נדבה. והמקור לזה הוא רבינו יונה שכתב דכדי לצאת מידי הספק במחלוקת רבינו יהודה וחכמי פרובינצא הנ"ל, יתפלל תפילת תשלומים בתנאי. אם הוא מחוייב בתשלומים יהיה תשלומים, ואם לאו יהיה תפילת נדבה. ועיין במ"ב ס"ק ל"ו בשם השע"ת דאם אירע ששכח יעו"י במנחה בע"ש אז לא יתפלל תשלומים במעריב. דכיון דאין מתפללים תפילת נדבה בשבת (דאין מקריבים קרבן נדבה בשבת) לא יוכל להתנות שיהיה נדבה. וכיון שהוא ספק אם חייב בתשלומים אין לו להתפלל.

ולפי דברי הגר"ח הנ"ל יוצא חידוש דין. דאם שכח ותן טל ומטר במנחה בע"ש חייב להתפלל תשלומים במעריב. ולא דמי ליעו"י, דלגבי ותן טל ומטר כו"ע מודים דחייב בתשלומים, ולא יצטרך להתנות מספק שיהיה נדבה. וממילא אף בשבת צריך להתפלל תשלומים.

ויש מפסקים על יסוד הגר"ח דותן טו"מ הוי חלק מעיקר נוסח ברכת השנים, מהדין המבואר בגמ' ובשו"ע (סי' קי"ז סעיף ה') דאם שכח לומר ותן טו"מ בברכת השנים ונזכר קודם שומע תפלה, שואל בשומע תפלה. ולכאורה בשלמא אם ותן טו"מ הוא דין שאלה בעלמא ואינו מעיקר נוסח הברכה אתי שפיר, דאף דלכתחילה תקנו חז"ל לאמרו בתוך ברכת השנים, אם שכח יכול לאמרו בשומע תפילה כמו כל שאלת צרכים שיכול להוסיף בשומע תפלה. אבל אם נאמר שהוא חלק מנוסח ברכת השנים מה מועיל שהוסיף ושאל מטר בשומע תפילה, הרי סו"ס חיסר מנוסח ברכת השנים והפסיד הברכה.

וקושיא זו היה אפשר לדחות ע"פ דברי הביאור הלכה (סי' קי"ז ד"ה אם לא שאל מטר) שחידש דאם חיסר דבר שהוא מעיקר הברכה, כגון קיבוץ גליות בברכת תקע בשופר וכדומה, גם זה יכול להשלים בשומע תפלה, ע"ש. ומבואר מדבריו דבברכת שומע תפילה שייך לעשות תשלומים גם על מה שחיסר מעיקר הנוסח של ברכות האמצעיות. ואפשר גם הגר"ח סובר כן, וממילא הגם דותן טו"מ הוא מעיקר נוסח הברכה עדיין יכול להשלימו בשומע תפילה. אמנם עדיין קשה על הגר"ח מהדין שהביא הרא"ש בשם

בחידושי הגר"ח על הש"ס מובא חידוש דין לענין ותן טל ומטר. דהנה יש מחלוקת בראשונים לגבי מי ששכח לומר יעלה ויבוא בראש חודש במנחה של ערב שבת ולא נזכר עד הלילה (ואינו עוד ראש חודש), אם יש דין תשלומים בכה"ג. תוס' (ברכות כו: ד"ה טעה) הביא שיטת רבינו יהודה דליכא דין תשלומים. וטעם הדבר, דכיון דאינו מזכיר יעו"י במעריב (שאינו ר"ח עוד) הרי אינו מרוויח כלום בתשלומים. דתפילת שמונה עשרה כבר התפלל במנחה, ויעו"י שחיסר במנחה אינו מזכיר במעריב, נמצא שאינו מתקן כלום, וממילא ליכא דין תשלומים. אבל הרא"ש (פ' תפלת השחר סי' ב') הביא מחכמי פרובינצא שחולקים ע"ז וסוברים דמחוייב בתשלומים, וצריך להתפלל מעריב של שבת ב פעמים בלי אמירת יעו"י.

וחידש הגר"ח דשאלת ותן טל ומטר שאני מהזכרת יעו"י. דאם שכח ותן טל ומטר בתפילת מנחה בערב שבת ולא נזכר עד הלילה, גם רבינו יהודה מודה דחייב בתשלומים להתפלל ב' פעמים מעריב של שבת, הגם דלא ישאול מטר בתפילת התשלומים. וביאור הדברים, דסובר הגר"ח דחלוק דין הזכרת יעו"י מדין שאלת טל ומטר. דכשתקנו חז"ל להזכיר יעו"י לא תקנו יעו"י כחלק מנוסח הברכה של רצה, ואינו מעיקר נוסח הברכה. אלא שתקנו חז"ל דין הזכרה, להזכיר מעין המאורע, והמקום שתקנו לומר הזכרה זו הוא בתוך ברכת רצה, אבל אינו מעיקר מטבע הברכה. ומשו"ה מי ששכח לומר יעו"י לא חשוב כמי שלא התפלל. דתפילתו היה תפילה כראוי, אלא שלא קיים תקנת חז"ל להזכיר מעין המאורע. (ומה דצריך לחזור ולהתפלל בשכח יעו"י אין זה משום דתפילה הראשונה לא היה תפילה, אלא דכיון דתקנו חז"ל להזכיר מעין המאורע בתוך התפילה, ממילא צריך לחזור ולהתפלל כדי לקיים דין הזכרת מעין המאורע בתוך התפילה). ומטעם זה סובר רבינו יהודה דכששכח יעו"י במנחה בע"ש ליכא דין תשלומים במעריב. דעיקר התפילה הרי כבר התפלל ושפיר יצא, אלא דחסר לו דין הזכרת יעו"י. וכיון דגם במעריב אינו מזכיר יעו"י הרי אינו מרוויח כלום בתשלומים. אבל דין שאלת טל ומטר חידש הגר"ח דאינו כן. דדין שאלת טל ומטר אינו דין שאלה בעלמא, אלא שתקנו חז"ל ותן טל ומטר כחלק מנוסח הברכה של ברכת השנים. ומי ששכח לאמרו הרי חיסר מעיקר נוסח הברכה של ברכת השנים, ולא יצא ידי חובתו בתפילה. וממילא גם רבינו יהודה מודה אם שכח טל ומטר במנחה בע"ש שהוא

השנים. אבל אם נאמר שהוא מעיקר נוסח הברכה האיך יתכן שיכול לאמרו אחר חתימת הברכה. ולדינא כמה פוסקים חולקים על הגר"ח (עי' בספר אשי ישראל פרק ל ס"ק נ"ז) וסוברים דגם ותן טל ומטר תלוי במחלוקת ראשונים הנ"ל לענין יעו"י. וממילא מי ששכח ותן טל ומטר במנחה בערב שבת אינו מתפלל תשלומים כיון דא"א להתנות בנדבה.

ראבי"ה (ריש תענית) דאם שכח ותן טו"מ וכבר סיים ברכת השנים ונזכר קודם שהתחיל תקע בשופר, דאומר ותן טו"מ וממשיך בתקע בשופר (להלכה עי' במ"ב קי"ז ט"ו). וזה וודאי קושיא על הגר"ח. בשלמא אם נאמר דותן טו"מ הוא דין שאלה בעלמא אלא שתקנו לאמרו בברכת השנים, נוכל להבין דאם שכח לאמרו בגוף הברכה יכול לאמרו כאן. דכל זמן שלא התחיל תקע בשופר אמירתו משתייכת לברכת דתתקף].

הרב רוקח הוא ממולח טהור קודש..

אור מקרא

ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יוצאת וגו'

הרב משה מנחם ווילנער

להסיר המכסה של גשמיות כדי להגיע אליו. וכדי להוריש לנו היכולת להגיע אל הרוחניות שבקרבנו, עשה אבותינו פעולה בכריעת הבארות ועל ידו יש לנו כח להגיע אל הקדושה. ואם כן, מובן מימרא של ר' יהודה דהבארות הם כנגד הדגלים דשניהם אותו ענין, שאדם יכול להתדבק אל הבורא ולא להיות אבוד בגשמיות העולם. ויש להוסיף על זה מה שכתוב בשם החפץ חיים, דלימוד מהבארות הוא, דאף שהיה ליצחק כמה עיכובים וריבות, ושטנה, בסוף הצליח, בגלל שלא התייאש. כן הוא בעבודת ה', דצריך להתעקש ולא לשים לב אל המפריעים ואז סוף הכבוד לבא. והיינו אף אם קשה להסיר הטומאה והגשמיות להגיע אל הקדושה הפנימי אל תתייאש.

ויש עוד רמוז מפרשה זו דכתב השם משמואל, והיינו דידוע דאדם נתפעל מדבר חדש אבל אחר שנתרגל בו אין נתרגש בו עוד, ונאבד לפעמים התועלת ממנו בגללו. ועל זה חשש יצחק ולכן חפר באר ומצא מים חיים, והיינו דעל ידי פעולתו השריש בנו היכולת לעבוד ה' בהתחדשות תמידית, ועל כן אמרו רבנן דהיה חמש בארות כנגד חמשה ספרי תורה. דסוד ההתחדשות נמצא בתורה, כמו שאנו מברכין נותן התורה, בלשון הוה, דיש נתינה מחדש כל יום. ויש לצרף לזה מה שנאמר בשם השפת אמת דחזינן בתחילת פרשת הבארות, דסתמום הפלישתים הבארות שחפר אברהם, ויצחק היה צריך לחפרם מחדש, דזה מרמז לנו שכל א' צריך לחפור בארות שלו ולא לסמוך על מה שפעל אבותיו. וזה לכאורה סוד ההתחדשות לא לסמוך על עבודת אביו ולא על מה שהוא עצמו פעל אתמול, אלא להתחיל מחדש כל יום.

הרמב"ן הקשה למה האריך כ"כ התורה לספר לנו כל עניני הבארות, שלכאורה אין בו משום כבוד יצחק אבינו ולא שום לימוד לדורות. וביאר דיש בו סוד, דהם באו לרמוז על ענין הבתי מקדשות דהם המים חיים שלנו. ולכן לא הפריעו אותו על רחובות דהוא מרמז על הבית המקדש השלישי שיבנה במהרה בימנו.

וגם המפרשים כתבו כמה לימודים הנוגעים לעבודת ה' שיש ללמוד מן פרשת הבארות. דהנה איתא במדרש "כמה בארות חפר אברהם אבינו בבאר שבע, ר' יהודה אומר ארבע, כנגד כן נעשו בניו ארבעה דגלים במדבר, ורבנן אמרו חמש כנגד חמשה ספרי תורה". ואין המדרש אומר אלא דרשני. וביאר השם משמואל, דהשייכות שבין הדגלים והבארות הוא, דענין הדגלים הוא כמו בגשמיות מי שתועה ומתרחק מן המחנה, ע"י ראיית הדגל בנקל יכול לשוב למקומו. כן הוא הענין ברוחניות, דבעצם אדם רוצה להיות דבוק אל הבורא יתברך, רק שעל ידי צרכי גופו וטרדות ביתו, אפשר לאדם להתרחק ממקור הקדושה ולהיות אבוד ח"ו, וזה ענין הרוחני שבדגלים שרצו כלל ישראל. וכמו דאיתא במדרש שבעת מעמד הר סיני ראו כלל ישראל כ"ב רבבות של מלאכים והיו כולם עשויים דגלים דגלים, וחשקו ישראל שיהיה להם גם דגלים, דכמו שביארנו, הדגלים אצל המלאכים הוא שכל הזמן הם דבוקים אל הבורא, ואין שום טירדה מפריע אותם ממנו. וזה ענין הבארות, דכל הזמן יש מים שנמצא עמוק בבטן הארץ וצריך רק לסלק האדמה כדי לגלות אותם, וכן הוא באיש יהודי, דיש בעמקותו מקור מים חיים של קדושה, אבל צריך